

Svetlana Kalezić-Radonjić

svetlanak@ucg.ac.me

University of Montenegro

ORCID: 0000-0001-6520-5769

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE

NR 25 (2023)

DOI: 10.14746/pss.2023.25.11

Data przesłania tekstu do redakcji: 7.08.2023

Data przyjęcia tekstu do druku: 11.09.2023

„Romantičarska“ slika djetinjstva u stvaralaštvu Jovana Sundečića

ABSTRACT: Kalezić-Radonjić Svetlana, *“Romantic” Image of Childhood in the Work of Jovan Sundečić*, “Poznańskie Studia Slawistyczne” 25. Poznań 2023. Wydawnictwo “Poznańskie Studia Polonistyczne,” Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 233–255. ISSN 2084-3011.

In this paper I analyze one of the first collections of poems for children in the SCBM language, *Niz dragocijenoga bisera ili Duhovne i moralne pjesme za djecu* by Jovan Sundečić (Zadar 1856, Cetinje 1865). Although many have stated that it is one of the first original publications intended for children and young readers of the South Slavic area, there has been no detailed analysis of it until now. In the introductory part of the paper, I will look at the circumstances which led to creation of literature for children and young people, in the central part, through the analysis of Sundečić’s book, I will show why Romanticism in children’s literature inevitably intertwined with Enlightenment, and I will try to illuminate the socio-historical circumstances that led to the reprint. In the conclusion, I make an evaluation of the book from the viewpoint of Romanticism, as the period in which it was created, as well as the contemporary moment, which tends to mark the timeless literary qualities.

KEYWORDS: image of childhood; Romanticism; Enlightenment; Jovan Sundečić; Montenegro

Uvod

Djetinjstvo je kroz istoriju bilo sagledavano sa različitih teorijskih pozicija – od jednolinijske i evolucionističke, po kojoj ono predstavlja dugovječan i inertan fenomen (deMause, 1974), do njegovog istorijski diskontinuiranog viđenja kao izdvojene kategorije, pri čemu se ističe heterogenost „prošlih djetinjstava“ (Arijes, 1989). Danas djetinjstvo vidimo, prije svega, kao kulturnu konstrukciju i kao istorijski promjenjivu kategoriju (Heywood, 2001).

Veza između pojmova *djetinjstvo* i *dječja književnost* istorijski je uslovljena – bez prepoznavanja djece kao posebne grupacije ne bi bilo ni literature njima namijenjene. Početkom 17. vijeka (u nekim zemljama ranije, a u nekim kasnije) razvija se sasvim drugačije poimanje djetinjstva koje je uslovlilo i pojavu dvije nove kulturne institucije: školu kao nov sistem obrazovanja i novu čitalačku publiku koja je uticala na pojavu tržišta dječjih knjiga. Interesovanje za dijete naročito se aktualizuje krajem 18. vijeka, u epohi prosvjetiteljstva, kada djetinjstvo postepeno prestaje da se interpretira kao početni stadijum pripreme za „odraslost“, već se doživljava kao autonomna faza, dobijajući time sve veću nezavisnost (Shavit, 2009, 4). Do početka 19. vijeka diskurs o djetinjstvu uglavnom je ostajao van polja dječje književnosti, obitavajući više u pedagoško-psihološkim raspravama i u književnosti za odrasle.¹

Ideje prosvjetitelja poput Džona Loka, Žan-Žaka Rusoa, Johana Gotfrida Herdera i radovi predromantičara i ranih romantičara poput Vilijama Blejka, Novalisa, Vilijama Vordsvorta postavili su osnove za filozofsko, antropološko, estetsko i edukativno promišljanje djetinjstva. Prosvjetiteljstvo je, u skladu sa svojom adultocentričnom perspektivom, djetinjstvo uglavnom percipiralo kao tranzicioni period ka „odraslosti“, vidjevši dijete, poput Džona Loka, kao neispisan list hartije, odnosno kao vosak koji se može oblikovati. S druge strane, Ruso ga je vidio kao mladu

¹ U ovom periodu interesovanje za djecu i djetinjstvo najviše je prisutno u formi (pseudo) autobiografskih romana za odrasle, poput *Ispovijesti Žan-Žaka Rusoa* (1782) ili *Antona Rajzera* Karla Filipa Morica (1785/1790), u kojima se autori uglavnom bave etnografskim prikazom djetinjstva.

biljku koja treba prirodno da se razvija,² što već samo po sebi pokazuje heterogenost pristupa ovoj tematici koji će se produbiti u romantizmu i kao takvi zadržati do naših dana.³

Izrazito utilitarističkom usmjerenju prosvjetiteljstva suprotstavilo se romantičarsko viđenje djetinjstva, koje je izvršilo ogroman uticaj i na dječju i na književnost za odrasle (Kennedy, 2006, 44–62). Pored toga romantizam je važan za razvoj dječje književnosti i zato što se u njegovoj kasnoj fazi pojavljuje klasifikacija dječje književnosti uz pomoć žanrova narodne književnosti (narodne priče, legende, brzalice, brojalice...), a moralna, poučna priča, karakteristična za prosvjetiteljstvo, zamjenjuje se bajkom kao glavnim žanrom dječje književnosti romantizma. Tu je, naravno, i pojava novih književnih likova djece⁴ i izmijenjena slika djetinjstva koja u romantičarskoj interpretaciji podrazumijeva bliskost s prirodom (naivnost, kreativnost, vitalnost, senzualnost i divljaštvo koje najčešće nije bilo odobravano od strane društva) i veze sa transcendencijom – kontakt sa božanskim (kreativnost, imaginacija, kontemplacija, ali i tragični motivi, izolacija, čežnja, melanholija, predosjećanje smrti). Upravo dječja imaginacija, zbog koje je dijete sposobno da oživljava stvari, da zamišlja transcendenciju i da integriše ova iskustva u svoje svakodnevne doživljaje, po mišljenju romantičara

2 Ruso je vidio djetinjstvo kao period života u kojem je čovječanstvo najbliže svom prirodnom stanju, a djecu kao bića nevinosti što predstavlja njihov suštinski kvalitet. Iako je smatrao da se na djecu treba ugledati, s druge strane je knjige vidio kao neadekvatno sredstvo obrazovanja držeći da edukovanje djece i nije moguće prije 14. godine života. Pa ipak, idejom o razvoju djeteta posredno je uticao na pojavu moderne pedagoške misli.

3 Heterogenost, ili bolje reći recepcijska dualnost, prisutna je i u činjenici da su se tokom 19. vijeka publikacije za djecu najčešće obraćale i djeci i odraslima („prijateljima mladeži“). Sami počeci ove književnosti na južnoslovenskom prostoru realizovani su posredstvom prevoda djela evropske i svjetske književnosti (npr. *Robinzon Kruso* Danijela Defoa) i uspostavljanja časopisa za djecu i mlade (npr. *Poučitelni magazin za decu I–IV* (1787–1800) Avrama Mrazovića (1756–1826).

4 Kao posljedica toga, prvi put se pojavljuju motivi „djeteta žive mašte“, „čudnog djeteta“ ili „vječitog djeteta“ koji su značajno obilježili književnost romantizma. Takođe, ne samo u evropskoj, već i u američkoj književnosti za djecu, likovi dječjih junaka doživjeli su promjenu od racionalnih, trezvenih i nesavršenih (koje je stalno trebalo „popravlјati“ – bilo instrukcijama, bilo pridikama), do nevinih, šarmantnih i savršenih takvi kakvi jesu (Scott Macleod, 1992, 141).

predodređuje ga da bude poetsko biće, zbog čega predstavlja pravi prototip pjesnika. U skladu sa romantičarskim viđenjem djeteta, ono gubi svoje „božanske“ karakteristike kada se njegova naivnost naruši razumom. (O'Malley, 2003)

Razum se, dakle, u interpretaciji romantičara u evropskom kontekstu javlja kao neprijatelj djetinjstva. Međutim, u domaćem kontekstu prisutan je drugačiji slučaj. Iako bi se u romantizmu očekivao određeni pristup epistemološki suprotstavljen prosvjetiteljskoj epohi, vidjećemo da je heterogenost karakterisala i 19. vijek, koji predstavlja predmet interesovanja ovog rada. Sociopolitičke prilike s kraja 18. i početka 19. vijeka bile su obilježene prosvjeteljskim empirizmom i racionalizmom, ali i romantičarskim težnjama za južnoslovenskim ujedinjenjem. Prisutna je pokroviteljska interpretacija odnosa dijete–odrasli, utemeljena, prije svega, na odnosima moći. Dječju poeziju tog vremena karakteriše snažna moralno-didaktična podloga, pri čemu se pjesma najčešće vidi kao sredstvo društvene kontrole.

U okviru srpske književnosti začetnikom literature namijenjene djeci smatra se Luka Milovanov (1789–1828), mada se određeni elementi dječje/omladinske književnosti mogu pronaći i u pojedinim tekstovima Zaharija Orfelina (1727–1785), Dositeja Obradovića (1739–1811), Nikanora Grujića (1810–1887), Jovana Subotića (1817–1886) i Branka Radičevića (1824–1853), dok se u Hrvatskoj njenim osnivačem smatra Ivan Filipović sa svojom zbirkom pjesama i priča za djecu *Mali tobolac raznog cvetja za dobru i pomnjivu mladež naroda srbskoilirskoga* (1850). U Crnoj Gori začetnikom dječje književnosti smatra se Jovan Sundečić (1825–1900), pjesnik, diplomata i savjetnik na dvoru Nikole I Petrovića Njegoša (1841–1921), koji je po riječima Jovana Skerlića čitavog života bio veliki borac za hrvatsko-srpsko jedinstvo i jugoslovenstvo.⁵

5 U srpskoj književnoj kritici smatra se da je Sundečićeva knjiga prva originalna publikacija namijenjena djeci, objavljena na srpskom jeziku (Opačić, 2009, 6). Ne ulazeći u pitanje jezičkog određenja knjige koju ću analizirati (čiji je autor bio Srbin iz Hrvatske crnogorskog porijekla, od glasovite nikšićke porodice Šundić), da li je, sa stanovišta kompleksnosti savremene društveno-političke situacije, nastala na srpskom, hrvatskom, crnogorskom ili bosanskom jeziku, u radu ću se držati Sundečićevog stava o jedinstvu jezika za koji je sâm tvrdio da „nije ni skroz srpski ni hrvatski“ nego „neka sredina između jednoga i drugoga“ (Skerlić, 1953, 281).

Prosvjetiteljski romantizam Sundečićeve poezije

Prvo izdanje knjige Jovana Sundečića *Niz dragocijenoga bisera. Pjesme za djecu* objavljeno je u Zadru 1856. godine „kod braće Battara“, a drugo, „popravljeno i umnoženo“ (*Niz dragocijenoga bisera ili Duhovne i moralne pjesme za djecu*), 1865. godine u knjaževskoj štampariji na Cetinju. Na uvodnim stranicama oba izdanja navodi se podatak da je publikacija štampana uz odobrenje „Pravoslavne duhovne vlasti“, a odmah potom tu je i posveta koja se razlikuje: u prvom izdanju upućena je „miloj srbskoj dječici“:

Evo ti ovaj niz dragocjenoga bisera, kog sam ja za tebe iz čiste ljubavi nanizao. Pjesmice ove u toliko samo zaslužuju toga nadslova, što se u njima nalaze najživlje iskricе, koje u tvom nježnom srcu, zažeći mogu, kako ljubav k svevišnjemu Tvorcu, tako i ljubav k svemu onom što se čestitim i upravo koristnim nazvati može. Nijesu daklen one Dragocijeni biser u obziru pjesmotvorne vještine (Bože sahrani! to bi prava nadutost bila), nego u obziru predmeta' o kojima se zanimamo. One teže da ti dušu najljepšim vrlinama ukrase: primi i' daklen ljubezno, čitaj i' pomnjivo, sljeduj im postojano ako želiš da ti od koristi budu (Sundečić, 1856, 7–8).

U drugom, cetinjskom izdanju, posveta je upućena knjeginjama Olgi i Ljubici-Zorki, kćerkama Danila i Petrovića Njogoša i Nikole i Petrovića Njogoša. U sedam katrena posvete ističe se da ovaj „niz bisera“ potiče iz „svete knjige/ U kojoj je živo slovo“, te da služi da se njime okite duša, um, srce, vjera i djela. U finalnim stihovima posebno se apostrofira „krjepost“ plemenitih duša dvaju knjeginja, kao ukupnost njihovih moralnih vrлина, uz isticanje da je to najveći „ures nad uresima“ (Sundečić, 1865, 5–7).

U uvodnom tekstu ove Sundečićeve zbirke ističe se i poseban doprinos knjeginje Darinke, supruge Danila i Petrovića Njogoša (1826–1860), koja je pristala da, o svom trošku, preštampa novo izdanje, dopunjeno za gotovo polovinu novih pjesama. Razlog za štampanje oba izdanja (u prvom istaknuto u pogovoru, a u drugom – u predgovoru) tiče se uvida da bi „ovdešnjoj učećoj se mladeži trebovala kakva shodna knjižica, koja bi joj se prilikom školskih ispita za nagradu davati mogla“ (Sundečić, 1865, 8). Budući da je prva škola u Crnoj Gori otvorena 1834. godine,

u vrijeme vladavine Petra II Petrovića Njegoša, godine 1870. (dakle pet godina prije pojavljivanja cetinjskog izdanja ove knjige) bilo ih je osam, te je sadržaj ove publikacije, po mišljenju autora odgovarao četvorogodišnjem sistemu osnovnoškolskog obrazovanja. Iako dječja čitalačka publika nije mogla biti brojna u to vrijeme, ipak je važno nastojanje autora da knjigu učini vrijednim segmentom njihovog života. Knjiga kao nagrada, u vrijeme kada javne biblioteke, naročito na južnoslovenskom području, nisu bile bogato snabdjevene, uklapa se u koncept tzv. „intenzivnog čitanja“, u kojem se kućna biblioteka smatrala izuzetnom dragocjenošću. Radi se o fenomenu karakterističnom za Evropu do sredine 18. vijeka, kada se jedna knjiga čitala naglas više puta, nakon čega, u toku „revolucije čitanja“, stupa na snagu tzv. model „ekstenzivnog čitanja“ kada se više ide u intimnu, individualnu sferu čitanja, koja je aktuelna i danas (Outram, 2005, 27–29). (Jasno je da je na južnoslovenskom području model „intenzivnog čitanja“ preovladavao do Drugog svjetskog rata, kada obrazovanje prestaje da bude privilegija bogatih postajući dostupno svima.)

Već iz ovih segmenata periteksta oba izdanja, ali i naslova, evidentno je upućivanje na religijsko-duhovnu tematiku kojoj će biti posvećen najveći dio ove knjige, što nije iznenađujuće s obzirom na to da je tadašnjim sistemom obrazovanja „dominirao crkveni način podučavanja i predmeti, pored opštih“ (Manojlović, 2020, 432). Takođe, činjenica da Sundečić u pogovoru prvog izdanja daje prednost poetskoj *sadržini*, a ne formi, više je u skladu sa prosvjetiteljskom nego romantičarskom poetikom koja je itekako vodila računa o umjetničkom obliku. U slučaju oba periteksta ističu se vrline, čestitost i korisnost kao očigledni prosvjetiteljski ideali, ali i ljubav prema Bogu koja se više uklapa u romantičarski model transcendencije nego u vjerovanje u razum (što je, pored analitičnosti, individualizma, vjere u nauku i suprotstavljanja tradicionalnim linijama autoriteta predstavljalo glavne odlike prosvjetiteljskog perioda). U uvodnom obraćanju drugog izdanja dosljedno se ističu neki prosvjetiteljski ideali i metafore:

Naša književnost nije valjda niučem toliko oshudnija, koliko u dobrim knjižicama, koje se mogu dati nejakoj djeci da ih čitaju, pa da im to čitanje posluži na bolje oblagorođenje njihova uma i srca. – Da na mladi naraštaj

treba osobitu pozornost obraćati, to su već uvidili mnogi i mnogi učevnjaci kod svijeh izobraženih naroda, te su se za isti poso živo zauzimali, a između njih dosta je da napomenem slavnoga Njemca Šmita, koji se je sa najvećom ljubavi posvetio bio samoj koristi nejake dječice, i koji je zaslužio da mu svi roditelji, ma kojoj narodnosti oni pripadali, sjajan spomenik podignu. – Djeca su mekana kao vosak: što se u njih upečati za mladosti, to s njima i u grob salazi (Sundečić, 1856, 7).

Lokovu tezu da je „mlada duša mekom vosku podobna“ iznio je Dositej Obradović u svojoj romansiranoj autobiografiji *Život i priklučenja* 1783. godine (koja predstavlja jedno od prvih djela srpske književnosti namijenjena „junosti“, tj. mladosti). U ovom Sundečićevom navodu mogu se vidjeti principi poučavanja i vaspitavanja za prosvjetiteljski shvaćeno dijete i školski sistem. Činjenica da od svih „učevnjaka“ Jovan Sundečić kao uzor ističe jedino Kristofera fon Šmita (1768–1854), njemačkog pisca, katoličkog sveštenika i autora mnogih dječjih knjiga, koji je u svoje vrijeme bio izuzetno popularan, ali kasnije zaboravljen (po čemu ova dva pisca dijele sličnu sudbinu što je, samo po sebi, simptomatično), takođe može ponuditi neke odgovore u vezi s poetičkim postulatima našeg pjesnika.⁶ Oba autora bili su svještenici koji su svoj život vezali za crkvu, te su književnost doživljavali kao sredstvo za produbljivanje duhovnosti i religioznosti.⁷ Obojicu ih je karakterisala velika radna energija zbog čega su uspjeli da stvore, za to vrijeme, kvantitetom impozantno djelo (Šmitovo, istina, znatno obimnije sa 24 toma biblijskih priča i 28 tomova edukativnih priručnika) (*General German Biography*, 1890, 657–659). Šmit je pisao biblijske i edukativne priče i pjesme za djecu (često za „roditelje i djecu“) dajući brojne reference na vjerske praznike i fenomene (Uskrs, Božić, molitve itd. najčešći su motivi njegovih pjesama zbog čega one imaju obilježja himnodije) što je činio i Sundečić (u njegovom

6 Nije slučajnost što je domaća dječja književnost tog perioda mahom bila zasnovana na prevodima i preradama. Pa ipak, stiče se utisak da se Jovan Sundečić nije pretjerano zanimao za dječju književnost jer bi u protivnom, ti uticaji bili raznovrsniji.

7 Njemački autori su inače bili poznati po didaktičnosti svojih djela koja su imala prvenstveno poučnu namjenu (Opačić, 2009, 6).

djelu preovladavaju himnički tonovi, naročito kada slavi Tvorca koji je stvorio sve što postoji, kao npr. u uvodnoj pjesmi *Bog je svuda*). Kako je himnodijaska forma određena duhovnom tematikom i moralno-didaktičkom funkcijom, s današnje tačke gledišta može se konstatovati da Sundečićeve pjesme za djecu nisu u svim segmentima primjerene percepciji mlade osobe, o čemu će biti riječi dalje u radu.

Budući da se prvo i drugo izdanje razlikuju po obimu (96, odnosno 128 stranica) i broju poetskih priloga (41, odnosno 61 pjesma i 63 nova priloga poslovičnog i basnovitog tipa), kao i po strukturi (prvo izdanje podijeljeno je samo na dva dijela: *Pjesme duhovne* i *Pjesme moralne*, a drugo u okviru segmenta *Pjesme moralne* ima čak sedam podcjelina: I *Pjesme različita sadržaja*, II *Mudre izreke*, III *Apolozi, priče i basne*, IV *Čestitke*, V *Nadpisi*, VI *Načelna zrnca* i *Dodatak* kao sedmu cjelinu koja nije numerisana) u analizi sadržaja baviću se drugim, proširenim izdanjem.

Pjesme duhovne fokusiraju se isključivo na religijsko-duhovne aspekte postojanja, što je očito već iz samih naslova (*Slava Bogu*, *Bog je trpeć*, *Molitva jutrenja*, *Hrišćanstvo*, *Na Božić*, *Na Uskrs*, *Pomiluj me*, *Bože*, *Aliluja* itd.), a veliki broj pjesama u cjelosti predstavlja parafrazu *Očenaša* (npr. poput pjesme *Molitva gospodnja*) ili opštih biblijskih mjesta (*Blaženi*). Molitva se javlja kao najzastupljenija poetska forma kojom se traži dobra „energija“ prije otpočinjanja nekog djela, prije i poslije ispovijedi, objeda, pričešća, učenja, za dušmane, neprijateje, Andela hranitelja itd. Znatan broj pjesama u ovoj zbirci glorifikuje duhovne vrijednosti koristeći kontrastno struktuirane slike, opomene i moralizatorske dispute što je u skladu sa činjenicom „da se tada u pedagogiji smatralo kako ozbiljni, strogi, etički uputni savjeti trebaju djelotvorno odgajati mladog čovjeka i ubrzati njegovo odrastanje i sazrijevanje“, a glavni cilj je „pobuditi mladež na ispravan život tijekom zemaljskog življenja“ (Mihanović-Salopek, 2019, 15–16).

Djeca i djetinjstvo u Sundečićevoj poeziji

Iako je tek u rijetkim slučajevima ostalo zabilježeno da je Sundečićeve stihove iz ove zbirke pratila muzička forma (kao npr. u slučaju pjesme *Na Dan Sv. Save Srbskog*), ipak se ne može prenebregnuti njihov

izrazito himnički karakter niti njihova sadržinska povezanost sa crkvenim pjesmaricama. U tom smislu možda je najizrazitija uvodna pjesma *Bog je svuda*, koja počinje kao dijalog starije i mlade osobe,⁸ da bi se u drugom dijelu oblikovala u formi himničkog poetskog diskursa. U odnosu na inicijalnu poziciju lirskog subjekta moglo bi se zaključiti da će pjesma do kraja odražavati naivnu svijest mlade osobe i njenu začuđenost pred fenomenom božanske kreacije. Međutim, prisustvo mladog „glasa“ se na tome i završava, a pjesma prelazi u obraćanje Bogu i veličanje njegove moći u čemu se sasvim očigledno čuje glas odraslog. Sličan slučaj postoji i u pjesmi *Pobud k molitvi*: u prvoj strofi poziva se dijete Velimir (ili mlada osoba) da „iz kreveta mekog skoči“, da na sebe stavi „krest časni“ i da proslavlja Tvorca koji je stvorio sve što postoji, uključujući i njega (Velimira). Ovo je inače čest postupak u Sundečićevoj poeziji: formalno prisustvo djece najčešće se pozicionira na sami početak ili sami kraj poetske strukture (kao npr. u pjesmama *Mali Pero* ili *Na Božić*⁹), dok se sredina bavi sadržajem koji najčešće nije ni u kakvoj vezi sa djecom ili djetinjstvom (iako su pjesme, sudeći po naslovu knjige, namijenjene dječjoj čitalačkoj publici, ona su u njima eksplicitno prisutna u izuzetno maloj mjeri). Ako bismo uzeli u obzir dva ključna kriterijuma na osnovu kojih danas procjenjujemo da li neki tekst pripada dječjoj književnosti – jednostavnost izraza i prisustvo dječjih likova (Hameršak, Zima, 2015, 19–20) – Sundečićeva poezija gotovo da ne ispunjava ni jedan od ovih uslova sa stanovišta savremenih estetskih kriterijuma. U jezičkom smislu pjesme karakteriše mnoštvo opkoračenja, konstrukcija koje, zbog „gustine“ poetskog tkanja, djeci ne bi bile razumljive ni izrazom,¹⁰ ni mišlju u njima

8 „Je li igđe mjesta toga / Gđeno nebi bilo Boga?– “ / Nema nigde, sine dragi: / Svud prebiva Bog preblagi. // // „Kako!... Kako! – Njega nigđe / Moje oko još nevide!...“ / Nebo i zemlju vidi – pa mi / Rec’ da nije svud Bog sami. – // „Ali to su tek različne / Tvari grube ili dične.– “ // No nam svaka glasno zbori: / – Mene Božja ruka stvori.“ (Sundečić, 1865, 13)

9 U pjesmi *Na Božić*, na početku i kraju nalazi se usklik „Veselo djeco!“ (Sundečić, 1865, 35–36)

10 U formalnom smislu pjesme uglavnom karakterišu katreni sa rimom *abab* i stih brzog ritma u rasponu od četverca do deseterca. Ipak, najčešći stihovi su sedmerac i osmerac, u čemu se može vidjeti i posredni uticaj narodne poezije. Broj

zastupljenom,¹¹ a dječji glas ili bilo kakvo prisustvo djeteta primjećujemo u svega desetak pjesama, o kojima će upravo biti riječi.

Djeca se u ovoj Sundečićevoj zbirci eksplicitno pominju u svega tri naslova: *Bog prima djecu*, *Mali Pero* i *Djeca su dostojna carstva nebeskog*. U prvoj od ovih pjesama, lirskoj minijaturi sastavljenoj od dvije tercine (*aab-cbb*) iznosi se poznata biblijska teza da je „Car neba“ rekao da djeca mogu slobodno ući k njemu te da su djeca spremna da to učine (na nivou zbirke veliki broj pjesama predstavlja upravo to – manje ili više uspjelu elaboraciju neke biblijske teze!). U drugoj pjesmi, koja strukturom i ritmom podsjeća na narodnu po formi, ali ne i po sadržaju, budući da govori o djetetu koje se moli odrastajući zdravo i srećno pod budnim okom Boga i anđela, u nastavku se takođe navodi stav kako se treba moliti i kako će nas Bog čuti. Pored zanimljivih elemenata narodne poezije (kao u primjeru „Raste Pero ko ružica, / I miriše kó dušica“ (Sundečić, 1865, 20), leksike, poređenja, ritma i generalno stila, ova pjesma je interesantna i po tome što paralelno koristi 2. i 3. lice jednine, čime se utiče na promjenu perspektive, koja činom promjene lica, biva intimnija. U pjesmi *Djeca su dostojna carstva nebeskog* Sundečić se ponovo vraća temi koju je kratko izložio u prvoj od ovdje navedenih pjesama – ali je sada razrađuje ističući *nevinost* kao poseban kvalitet koji treba njegovati: „Hranite, daklen, / Dječice moja, / Do samog groba / Nevinost – koja / Na taku

strofa varira od dvije (kao u pjesmama *Bog je trpeć* ili *Bog prima djecu*), do dvadeset (*Na dan Sv. Save Srbskog*), odnosno dvadeset i devet (*Zima*).

¹¹ Kao dokaz teze da su ove pjesme najvećim svojim dijelom namijenjene odrasloj publici, može se navesti odlomak pjesme *Na bezbožnike*: „Ovoj umnoj satvari, / Granicama sapetoj, / Što se zove čovjekom / U dužnosti svetoj // „Što li samo država / Onda poreć tebe / Kad joj pukog ludila / Mrak, skriva i sebe. // „Al' kom zdravog razuma / Luča pamet zari, / Tebe divno prozire / U najmanjoj tvari. // Bio, jesi i bićeš, / Bezvremeno svede; / Jednak sada i poslje, / Kó što s' bio pređe. – // Bezpredjelno mogućan; Nedohitno čudan; / U bogastvu milosti / Nigda neoshudan. – (...)“ (Sundečić, 1865, 14–15). Još izrazitiji primjer nalazimo u pjesmi *Molitva jutrenja* u kojoj lirski subjekt moli Boga da „utre“ lukavi rod a u njegovu dušu usadi sjeme straha kako bi mu služio sve dok ne side „i u raku“ (Sundečić, 1865, 22). Sa stanovišta savremenog trenutka itekako bi bilo diskutabilno ove tekstove smatrati tekstovima dječje književnosti zbog refleksivne ozbiljnosti primjerene odraslom naraštaju, ali uzimajući u obzir da su u to doba djeca u mnogim segmentima bila tretirana kao odrasli, ovaj Sundečićev postupak može se donekle opravdati duhom toga vremena.

milost / K vam Boga budi, / Da vas svog carstva / Dostojne sudi“ (Sundečić, 1865, 58). Taj isti ideal, na kojem će insistirati romantičarska slika djetinjstva, prisutan je i u pjesmi *Na Božić*: „Nosite i vi / Dječice ovom, / Mladencu novom / Najsladi dar: / Nevinog srca / Vašega – koje / Strasti nesvoje – / Ljubavi žar“ (Sundečić, 1865, 35–36). U skladu s romantičarskom tendencijom ka „poetizaciji svijeta“, romantičari stilizuju djetinjstvo kao književno-istorijsko-filozofski fenomen visokih simboličkih vrijednosti pretvarajući ga u sentimentalni mit koji nema direktne veze s društvenom stvarnošću djetetovog života. Stoga se u navedenim pjesmama ideal nevinosti ne javlja u (ovdje najdominatnijoj) funkciji didaktiziranja, već u funkciji podsjećanja na neoplatonističke mističke predstave o djetinjstvu, u kojima se djetetovo egzistencijalno stanje duha vidi kao apsolutno savršeno, obilježeno originalnim integritetom. Međutim, suprotno rusovskom viđenju po kojem dječja nevinost i finoća biva ju ugrožene institucijama poput porodice, škole, crkve i države, u Sundečićevom doživljaju navedene institucije se ni u kom slučaju ne smiju problematizovati.

U preostalim pjesama u kojima se pominju djeca, više se radi o generalizovanoj predstavi po kojoj se cijeli ljudski rod tretira kao djeca Bogomateri („mi dječica tvoja“, „mati divna“, u pjesmi *K Bogomateri*), ili se djeca pominju tek kao neki „pripjev“ (u pjesmi *Aliluja* – „Hvalite, o djeco / Svog Gospoda Boga, / Hval'te njeg'vo ime / Od sveg srca svoga“ (Sundečić, 1865, 46) pri čemu pjesma se dalje nastavlja u panegiričkom duhu koji slavi djelo Gospodnje.

Pjesma *Na dan Sv. Save Srbskog* (39–43) jedna je od rijetkih koja je muzikalizovana. O njenoj naglašeno muzičkoj strukturi ne govori samo podatak dat ispod naslova da je „stavio u glazbu G. Iv. Salgetti“ – već i činjenica da ima pripjev („O pojmo, pojmo! / Veselo Savi, / Sveg Srbstva slavi, / Pojmo mu svi! –“). Ovaj pripjev, u formi antičkog hora kazuje „Lik“ djece, uveden stihovima „Svetome Savi, / Sveg Srbstva slavi,¹² /

12 Zvučnost ovih stihova, u kojima dominira aliteracija i uzastopno ponavljanje suglasnika S, u izvjesnom smislu podsjeća na umjetnički postupak prisutan u tzv. crkvenom pjesništvu koje „po funkciji ima isključivo bogoslužbeni, liturgijski karakter“ u čijem središtvu se nalazi „molitva kao glavni oblik komunikacije s božanstvom“ (Deretić, 2007, 9).

Vaš neka danas / Sav pjeva lik“, koji od tog trenutka postaje cjelina za sebe javljajući se kao emanacija kolektiviteta, zbog čega ova pjesma, za razliku od drugih izrazito monološkog karaktera, ima dramsku formu. Tematskom bliskošću pomenuta lirska struktura „predstavlja svojevrsnu najavu pesme ‘Sveti Sava’ Vojislava Ilića pošto peva o odlasku Rastka Nemanjića u manastir“ (Opačić, 2009, 6). Djeca se, dakle, u njoj navode u kontekstu „srbskih mladih nevinih čeda“ za koje se Sv. Sava usrdno moli („Djeci mog roda, / S nebeskog svoda, / Sva blaga tvoja / Daj Hriste moj!“), te i ovdje izostaje sagledavanje djetinjstva iz unutrašnje perspektive.

U narednom ciklusu *Pjesme moralne*, koji je poput prethodnog snažno obilježen religiozno-duhovnim tonom, ima nešto više elemenata promišljanja djece i djetinjstva, ali gotovo uvijek u vezi sa majčinih likom (*Mati, Materine grudi, Majka sinu uz kolijevku...*). Tako se pjesmi *Mati* prvi put eksplicitno pominje fenomen djetinjstva s njegovim najbitnijim odlikama: „Djetinjstva nježnog u prvom cv’jetu / Kad neznah živ li bijah na sv’jetu; / Pa kad mi najpre, kao kroz tminu / Poznanja izkra u duhu sinu; / Čim li r’ječ stekoh, zaupih zvati: / Najprvo: Mati! – Najprvo: Mati! –“ (Sundečić, 1865, 52). Zavisnost od odraslih, nemogućnost samostalnog zadovoljavanja potreba, osjetljivost, upoznavanje svijeta itd. djeluju kao racionalističko markiranje osnovnih odlika djetinjstva shvaćenog kroz negativnu ontologiju (po kojoj je dijete nemoćno i nedovršeno biće), iako se sagledavanje daje iz unutrašnje tačke gledišta. Međutim, činjenica da se ovo saopštava iz perspektive lirskog subjekta za kog je očigledno da govori iz pozicije ne sadašnjeg, već bivšeg djeteta, i pored naglašenosti topline i iskrenosti, ne predstavlja autentičnu dječju tačku gledišta (što i nije bilo karakteristično za 19. vijek). U sličnom maniru ispjevana je i uvodna pjesma ovog ciklusa *Blagi savijet* u kojoj se iz perspektive odraslog pjeva: „Nek ti, sine, grudi / Tek vrlina budi; / Nek ti s’ duša čista / U djelima blista; / Kroz prostore sv’jeta / Nek ti um obleta;“ (51) nakon čega, naravno, slijedi savjet o stapanju s Tvorcem i naglašavanje pozitivnih posljedica tog čina. Čak i kada se kreće od konkretnog pitanja, koje djeca često postavljaju „Majko draga; Majko mila! / Otkud tebi take grudi?...“ umjesto da se majčine grudi vide kao simbol materinstva, Sundečić i njih povezuje sa Bogom („Bož’ja ruka njih napravi“) pri čemu svaki kvalitet materinstva, zapravo, dolazi od Boga. Jedina eksplicitna

odrednica djetinjstva („čistota“) vezuje se za opšte mjesto o čistoj duši, iz čega prirodno proizilaze moralna finoća i smisao za vrlinu, ljepotu i istinu. Dječja nevinost, blagost i sklonost sanjarenju, koje u kontekstu evropskog romantizma postaju ideali vrijedni konstantnog njegovanja i podsticanja, u optikumu domaćeg romantizma značajno obilježenog prosvjetiteljskim primjesama – tek se sporadično markiraju kao principi ka kojima treba usmjeravati djecu.

Najizrazitija pjesma za djecu, koju bismo i s današnjeg stanovišta vidjeli kao tvorevinu namijenjenu najmlađoj publici, jeste uspavanka *Majka sinu uz koljevku*. Zadržavši u potpunosti narodnu formu (ritam određuje raspored slogova 4–4–5 u svakom stihu sestine odnosno tercetne polustrofe) ona ipak uvodi nove elemente u okviru sadržine, govoreći o tome kako će doći vrijeme kada će djetetu život biti težak, jer tim putem svako mora hoditi. Međutim, lirski subjekt u vidu majčinog glasa, iako se obraća djetetu s tonovima upozorenja, ne potire činjenicu da je taj isti život podjednako i težak i lijep, kao i svijet: „Sv’jet je krasan, / Milo-jasan, / Bajno-i’šaran; / No bodiljivim / Trnjem živim / Svud je načičkan. // Bajne šare, / Vrlo jare / Mlado srca plam; / Trnje kruto, / Bode ljuto / Do u živac sam“ (Sundečić, 1865, 55). Ovako kompleksna slika života, dualistički obojena, uklapa se u koncept djetinjstva 19. vijeka kada se od djece nije skrivala istina o složenosti ljudske egzistencije. I književnošću je, dakle, u to vrijeme trebalo pripremiti mlado biće za put koji ga čeka. U narednim pjesmama ovog ciklusa pjesnik se zalaže za slogu, mir i tolerantan suživot (*Braća i Sestre*), patriotizam (*Domovina*), poštovanje političke moći nadređenih u uređenom društvenom poretku (*Knez*),¹³ opraštanje (*Djela milosti duhovne*), trenutno praktikovanje samilosti (*Odgajanje milostinje*); skreće pažnju na nužnost istinitosti (*Laž*) i opasnost gordosti (*Na gordost*), u čemu se može vidjeti tradicionalni pedagoški pristup dominantno obilježen funkcijom poučavanja, zbog čega pjesma često gubi svoju poetsku funkciju.

13 Kada se uzme u obzir kontekst nastanka ove pjesme, kao i činjenica da je nema u originalnom izdanju iz 1856, već samo u dopunjenom iz 1865, evidentno je da bi se ona mogla iščitavati i kao prigodna, s obzirom na to da je posvećena kralju Nikoli i Petroviću, koji je u to vrijeme bio knjaz Crne Gore (1860–1910).

Još dva ostvarenja iz ovog ciklusa zaslužuju posebnu pažnju u kontekstu romantičarske slike djetinjstva – *Proljeće* i *Zima*. Pjesma *Proljeće* po mnogim svojim elementima, a naročito po ditirampskoj intonaciji i životoslavnim osnovama, podsjeća na *Melodiju k proleću* Zaharija Orfelina iz 1765. godine, koja slovi za jednu od prvih pjesama za djecu (ako ne i prvu!) nastalih na srpskom jeziku (na koju se nešto kasnije, u sličnom duhu, nastavio i čuveni ditiramb Nikanora Grujića *Majska pesma* i Jovana Jovanovića *Zmaja Ala je lep ovaj svet*). U njoj se deskriptivno-simboličkim manirom proslavlja radost buđenja života koja se kroz emanaciju ontološkog optimizma povezuje s fenomenom djetinjstva, iako se ono nigdje eksplicitno ne pominje. Nasuprot tome, pjesma *Zima*, iako oblikovana istim umjetničkim postupkom u kojem opis od konkretnog zadobija prenesena značenja, naročito se u drugom segmentu više kreće u pravcu ontološkog pesimizma: „Zimo, zimo! – sliko sama / Mrtve tuge i čemera!... / Sliko – one dobi nama, / Što-no već nas u grob tjera! –“ (Sundečić, 1865, 89) što ne odgovara prirodi djetinjstva. U ovoj lirskoj strukturi na bukvalnom planu govori se o spremanju zimnice, u čemu se može vidjeti i duhovna interpretacija – čovjek treba da djela tako da se na vrijeme pripremi za završetak zemaljskog života razvijajući kvalitetne osobine koje će mu obezbijediti što bolje pozicioniranje „s one strane vječnosti“.

Razlozi snažnom duhovno-religijskom usmjerenju ovih pjesama svakako se mogu pronaći u činjenici da je Jovan Sundečić po obrazovanju bio bogoslov, a jedno vrijeme je radio i kao kapelan po Istri i Dalmaciji doprinoseći „narodnoj slozi“ (Strčić, 1989). Međutim, ako se uzmu u obzir i druge publikacije tog vremena namijenjene mladima sličnog uzrasta, kao npr. *Čitanka za 4. razred srpskih glavnih učilišta*, koja se koristila u Budimu (186?), vidjeće se da je segment koji se odnosi na književnost u cjelosti obilježen religijskim tonovima, što je u skladu s duhovnom klimom toga vremena u kojoj je vjera igrala ključnu ulogu u ljudskom životu. Takode, činjenica da se na prostorima Balkana razvoj pismenosti često vezivao za crkvu doprinio je razvoju crkvenih pjesmarica u kojima je liturgijsko pjesništvo vršilo snažan uticaj na neliturgijsko, uz dominantnu upotrebu estetske funkcije jezika (Mihanović-Salopek, 2019, 12). Stvaranje neoficijelne duhovne poezije često je u vezi sa proslavljanjem određenih crkvenih praznika, o čemu je već bilo riječi. U Sundečićevoj

zbirci mogu se pronaći i drugačiji primjeri koji su religioznim idejama i konzervativnom tradicijom značajno „zamaglili“ granicu između poznog prosvjetiteljstva i romantizma. U kontekstu prosvjetiteljsko-romantičarske slike djetinjstva posebno važno mjesto zauzima pjesma *Uči i izobražuj se* u kojoj se ističe važnost obrazovanja. Poredeći djecu s njivom koja se ne obrađuje i s drvetom koje se ne potkreše na vrijeme te stoga i ne doseže potrebnu visinu, Sundečić iznosi prosvjetiteljski stav o važnosti edukovanja u mladom uzrastu: „Tako isto djete – kada / U mladahnoj svojoj dobi / Zapušti se – avaj! tada / Svrće u čeljust oštroj kobi; // Kobi oštroj: zemlje kletvi, / I strogoga neba srdnji, / I poraza krutoj žetvi, / I nakaznoj obćoj grdnji. // Daklen, djeco, k svjetu blagom / Rado uši priklanajte: / Uma, volje i srca snagom, / Dobar nauk prigrljajte!“ (Sundečić, 1865, 70). Lokovska ideja o oblikovanju mladog bića ističe vaspitno-moralistički, ali i kritički aspekt naprednih shvatanja južnoslovenskih naroda po kojima se u to vrijeme približavaju evropskoj kulturi.

Pored amalgamiranja prosvjetiteljskih i romantičarskih elemenata, u Sundečićevoj poeziji postoji i amalgam religioznih (hrišćanskih) i prosvjetiteljskih ideja, što samo na prvi pogled može djelovati nespojivo. Naime, biblijski stav da treba odgojiti dijete „prema putu kojim treba da ide, pa neće odstupiti od njega ni kad ostari“¹⁴ (Izreke, 22:6) sasvim se uklapa u prosvjetiteljsko viđenje po kojem je djecu neophodno njegovati i usmjeravati od ranog djetinjstva, o čemu, kao što smo vidjeli, govore i Sundečićevi stihovi. Takođe, biblijska misao „disciplinuj sina svog, i on će doneti mir i veliko zadovoljstvo duši tvojoj“ (Izreke, 29: 17) u cjelosti je kompatibilna sa prosvjetiteljskim uvjerenjem da ključ dobrog vaspitanja leži u disciplini, što je podržavao i naš pjesnik. Ovome bi se, naravno, moglo suprotstaviti rusooovsko zalaganje za prirodnu religiju i prirodno vaspitanje koje je trebalo da bude preduslov za stvaranje slobodnog i nezavisnog čovjeka, ali i to pripada Sundečićevoj umjetničkoj preokupaciji – vaspitanje i obrazovanje mladih pokoljenja, kako pokazuju njegovi versi, trebalo je da ih usmjeri ka ostvarivanju ideala samosvjesnih i odgovornih građana sa kapacitetom za ljubav, poštenje, inicijativu i samopregor.

14 Citati iz Biblije prema izdanju: *Biblija. Stari i novi savez* (2023).

Drugi podciklus segmenta *Pjesme moralne*, pod nazivom *Mudre izreke* (*presadi iz tuđeg perivoja*) predstavlja umjetnički najuspjeliju cjelinu u kontekstu ove knjige – iako je njenim podnaslovom već sugerisano da ona neće biti u misaonom smislu pretjerano nova, ono što je izdvaja jeste zanimljiva umjetnička realizacija koja povremeno ima prizvuk „gusto tkane“ moderne poezije (što istovremeno predstavlja i dokaz poznate teze da je u književnosti bitnija forma od sadržaja). Kao posebno uspjele izdvajaju se lirske minijature *Mladost* („Tko potanko znati želi / Pomnivi radin bijaše li: / Nek na njivu pogleda“) (94), *Poslušnost* („Taj zaslugu poslušnosti gubi, / Koji ište uzrok zapovjedi“) (95) i *Siromaški trud* („Prijetan je tamnjan Bogu, / Siromaškog čela pot“) (99), koje karakteriše ne u tolikoj mjeri idejna zanimljivost koliko umjetnički pregnantan oblik. U red interesantnih pjesama idu i one za koje je Sundečić naveo idejnu prethodnicu – tako se za pjesme *Čovjek*, *Dar duše*, *Nevalja hvaliti laživost*, *Najljepša osveta* i *Kazan zlog ponašanja* navodi da su rađene „po Metastaziu“, „po Deržavinu“, po Đusti-u“, „po Čikoni-u“ i „po Tomazzeu“, u čemu se vidi poetski princip izražajnog preoblikovanja već poznatih misli i ideja.

Da bih istakla u kolikoj mjeri se razlikuje priroda književnosti tog perioda u odnosu na ono što danas smatramo kvalitetnom literaturom za djecu, navešću dvije pjesme poslovičnog naslova zasnovane na istoimenoj mudrosnoj izreci (*ispeci pa reci*). U prvom slučaju Sundečićeva pjesma ozbiljnim tonom govori o važnosti promišljenosti i odmjerenosti u svakodnevnoj komunikaciji:

Prije zбора još razmisli d'jete.
 Prije no od kraja kreneš
 Dobrog mornara sl'jedi,
 Jel more mirno gledi,
 I jeli vedar dan.

Izbjegli r'ječ iz njedra
 Nije već zvat da s' vrne:
 Str'jeli kad s luka pr'ne
 Zaman je vikati – stan! (97)

Nemogućnost „vraćanja rečenog“ služi kao opomena mladom biću u svakom trenutku treba da bude svjestan posljedica svojih riječi. U drugom slučaju pjesma savremenog srpskog pjesnika Dejana Aleksića *Ispeci, pa reci* na humorističan način problematizuje fenomen bukvalne interpretacije nekog izraza, za šta djeca od najmlađeg uzrasta pokazuju interesovanje na putu savladavanja jezičkih vještina:

Pametni su vrlo bili
Naši slavni preci,
Kad su mudro govorili:
Ispeci, pa reci.

Ta izreka sasvim fina
Problem mi je veći:
Zar su reči testenina,
Pa ih treba peći?

Zbunjenost je moja sada
Skoro neizmerna;
Pa, molim vas, svako zna da
Usta nisu rerna! (Aleksić, 2010, 43)

Ničim opravdana ironija iz perspektive naivne svijesti, koja misli da zna više nego što zaista zna, dodatno doprinosi intenziviranju duhovitosti kao jedne od ključnih odlika moderne dječje književnosti (Mallan, 1993). U ovoj pjesmi izostaju poučavanje i autoritativni pristup djetetu, a dječjem lirskom subjektu daje se dozvola za subverzivnost kojom se dovode u pitanje neprikosnovene istine odraslih, što je u Sundečićevo doba – bilo nezamislivo. Ključna razlika tiče se zapravo činjenice da se u prvom slučaju svijet predstavlja onako kako odrasli misle da treba da izgleda (tzv. *spoljašnji pristup*), a u drugom je dat iz vizure dječjeg poimanja i doživljavanja svijeta (*unutrašnji pristup*).

Treći podciklus ove Sundečićeve poetske zbirke, pod naslovom *Apolozi, pričiće i basne*, u cjelosti se uklapa u „spoljašnji pristup“ poetike prosvjetiteljstva, koja je insistirala na poučnosti umjetničkih sastava kojima se predočavala neka moralna istina ili pouka. Njihova narativnost

u poetskom obliku čini ih tipičnom lirsko-epskom formom. Za određeni broj sastava zabilježeno je da su nastali „po narodnoj priči“ (*Zakopano blago, Krivac, Ciganin Car*), a neki na osnovu Dositejevih basni (*Lisica i lavica*), dok za neke stoji odrednica da su „ponašeni“ (*Kap, Dvije kese*). Premda ni ovdje ne nalazimo motivsku inovativnost (iako postoji motivska raznovrsnost!), zanimljivim ih čini njihova umjetnička forma, što Sundečića smješta, na malo bolju poziciju na estetskoj ljestvici od one koju mu je uglavnom davala književna kritika. Posebno se ističe priča *Ljuba i Ljubica* koja donekle reprodukuje stanje naivne svijesti zapitane pred neobičnostima postojanja – djevojčica pita cvijet: zašto se zavukao pod draču? U dijaloškoj formi cvijet joj objašnjava da nevinost i ljepota moraju pronaći način da se zaštite ako žele da prežive. Basna *Brašno i sito* sadrži tipičnu prosvjetiteljsku poruku da „tkogod želi bolji biti, / nek se pušta popraviti“, ističući princip samousavršavanja i samopoznavanja kao preduslov za cjeloživotno napredovanje. Ostali sastavi govore o važnost samospoznaje (*Oko*), procjene ljudi po unutrašnjim, a ne spoljašnjim kvalitetima (*Cijena ljudi*), upornosti (*Kap*), opasnosti vlastoljublja (*Dva brata*), savjesti kao korektivu nečasnosti (*Krivac*)... i kao takvi uklapaju se u ostvarenja čije je glavno obilježje prevlast didaktičke uloge.

U sličnom vaspitno-didaktičkom maniru, u čijem se centru nalazi poučavanje djeteta o primjernom ponašanju, realizovana su i ostala poetska ostvarenja ove knjige. Četvrti podciklus *Čestitke* uglavnom je sastavljen od prigodnih pjesama u kojima se, u skladu sa poetikom prosvjetiteljstva, izražava poštovanje prema starijima (ocu, majci, učiteljici itd...), ili prema vršnjacima (sestrama, braći...) povodom rođendana ili nekih drugih prilika. U ovim pjesmama mahom je zastupljena dječja tačka gledišta, ali iz pozicije negativne ontologije djetinjstva – u njima dijete priznaje svoju nedostatnost i nesamostalnost, te vrjednosnu zavisnost od svijeta odraslih (uz dominantno izricanje lijepih želja za dug i srećan život ili zahvalnosti za već postojeće harmonične odnose pune međusobne ljubavi i poštovanja). Peti podciklus *Nadpisi* svojim moralističkim usmjerenjem najviše se naslanja na već pomenuti pod naslovom *Mudre izreke*, u kojima se pod kritički optikum stavlja zanimljiva plejada lirskih „likova“ koji ovaploćuju neke od najgorih ljudskih osobina (izdajica, zlobivac, podlac, uhoda, pretvornik, hulitelj, gordeljivac, kradljivac, tvrdica, lažljivac, strašljivac, pijanica, lihvar, udvorica...), da bi se čitalac

na njihovom primjeru učio kako ne treba raditi. Iako direktno nisu namijenjeni djeci, izgradnja kroki-portreta ljudi „pod manom“ djeluje kao potencijalni korektiv stvarnosti i kao primjer koji mladi treba dobro da upoznaju da bi ga se klonili. Šesta podcjelina *Načelna zrnca* sastavljena je takođe od zbirka mudrosti i ne predstavlja ništa drugo do stihovane savjete (ukupno 24 distiha) snažno obilježene poetikom poučnosti; idejnim slojem usmjerena je na promociju najviših etičkih vrijednosti. Finalni segment knjige u vidu *Dodatka* donosi intimni zapis o posljednjim trenucima Sundečićevog sina Pera što ovu cjelinu situira i u prostor intimne lirike. Druga pjesma ovog ciklusa *Providnost božija*, po riječima autora, našla se tu samo zato što je se autor kasno sjetio, pa je nije uvrstio tamo gdje pripada a to su duhovne i moralne pjesme za djecu.

Kritička misao je uglavnom konstatovala neivalentnost Sundečićeve poezije, te diskrepancu između kvaliteta i kvantiteta. Tako će Jovan Skerlić konstatovati da Sundečić, od trenutka kada je ušao u književnost 1848. godine moralnim spjevom *Anania i Saffira ili laž kaznena* „pušta u svet mnogobrojne i jednolike pesme“, da je u pitanju „pesnik koji se nije menjao“, da je „rodoljubive misli kazivao u uvek istim, monotonim i slabim stihovima“, te da u njegovim „prostim i jednolikim stihovima koje je lako pisao nije bilo pesničkog talenta“ (Skerlić, 228–229). Milorad Nikčević će takođe ustvrditi da u ostvarenjima ove zbirke „pedagoško-moralistički ton nadvladava estetski sklad i ljepotu pjesme“ (2010, 344). Kada je riječ o poeziji za djecu, ove i slične ocjene mogle bi se donekle ublažiti adekvatnom kontekstualizacijom – u vrijeme kada Sundečić piše za djecu, a javlja se kao jedan od prvih autora ovog tipa literature, od književnosti se nije očekivalo da mlado biće upozna i predstavi iznutra, već da ga pripremi za život koji mu predstoji. Djelajući u skladu s negativnom ontologijom djetinjstva, koja je širom svijeta dominirala sve do polovine 20. vijeka, Jovan Sundečić se uklopio u opšti trend „izgradnje djeteta“, zbog čega je bio dominantan didaktični i poučiteljni karakter njegovih stihova. U tom procesu ne može se poreći njegova književno-istorijska važnost niti velika ljubav prema djeci i njihovoj budućnosti, zbog čega je stalno naglašavao „etički smisao svoje poezije“ (Opačić, 2009, 6).

Zaključak

Za dječju književnost, čiji se začeci pojavljuju u doba prosvjetiteljstva, s pravom se može reći da spada u mladu granu književnog sistema. Ipak, romantizam se smatra epohom kada je, u pravom smislu te riječi, zaživio kult djetinstva što se pozitivno odrazilo i na razvoj literature namijenjene mladim čitaocima – dijete je viđeno kao ideal ljudske vrste, kao mali genijalac, kao „drugi“ u odnosu na odraslog. Najveći preokret nastupio je raskidom sa prosvjetiteljskim konceptom obrazovanja zasnovanim na utilitarističkom principu, koje je viđeno kao uzaludna akumulacija znanja u smislu pseudo-erudicije. U skladu s tim ni od dječje književnosti više se nije očekivalo da, shodno pedagoškim konvencijama, promovise moralističke instrukcije ili „stručno“ znanje, već se polako stavljao akcenat na njenu estetsku vrijednost zbog čega je postajala sve autonomnija. Kakva je situacija bila u kontekstu domaćeg, južnoslovenskog romantizma? Da li se i kod nas u jeku najintenzivnijeg romantičarskog talasa, sredinom 19. vijeka, raskinulo s naglašeno preskriptivnim diskursom, društveno obavezujućom vaspitnom ulogom književnosti namijenjene djeci, promocijom poželjnih društvenih vrijednosti i pokoravanjem autoritetu odraslih? Daleko od toga. Iako se od kraja 18. vijeka u Evropi na djetinjstvo sve više gleda kao na poseban period života koji nije samo priprema za „odraslost“, već potpuno samostalan stadijum, na južnoslovenskom području taj stav se aktualizuje sa zakašnjenjem. U kontekstu južnoslovenske dječje književnosti ovog perioda, na samom početku njene originalne literarne produkcije, pojavljuje se prosvjetiteljsko-romantičarski amalgam, čiji je izrazit predstavnik srpsko-crnogorsko-hrvatski pjesnik Jovan Sundečić (1825–1900).

Još je Žan-Žak Ruso, kao najuticajniji filozof prosvjetiteljstva, svojevremeno skrenuo pažnju da odrasli treba da zauzmu posmatračku tačku gledišta u odnosu na djecu, budući da su ona *terra incognita*, koju karakterišu prirodna nevinost, finoća i imaginacija (Ruso, 1989, 52). U sličnom maniru i romantičari su djecu smatrali „nepoznatim“ bićima koja se jedino mogu spoznati uz pomoć stalne opservacije. Posmatranje djetetovog ponašanja u školi, kod kuće, u okruženju vršnjaka, obilježje je dječje poezije evropskog romantizma, ali ne i poezije Jovana Sundečića

u čijem djelu namijenjenom djeci – djeca nikada nisu bila u središtu pažnje. Suprotno tome, u centru interesovanja bile su religija, figura oca i majke, porodica, crkva, slovensko svejedinstvo, visoki etički nazori... dakle, autoriteti – ali ne i dijete.

Iako je problematično procjenjivati književnost prošlosti sa stanovišta savremenih pozicija, ipak je evidentno da u Sundečičevim pjesmama, i pored motivske raznovrsnosti, ne postoji interesovanje za dječju igru i ponašanje kao ni interesovanje za dječji jezik (koje nešto kasnije tematski pronalazimo kod Jovana Jovanovića Zmaja (1833–1904)). Nema čak ni romantičarskih kontemplacija o izgubljenom djetinjstvu niti uopšte uzev bilo kakvih preokupacija fenomenom djetinjstva (osim nekoliko rijetkih primjera iz retrospektivne ili religijske tačke gledišta). U stvaranju dječjih pjesama on nije pošao od jednostavnog jezika i senzibiliteta dječjeg razumijevanja i percipiranja svijeta, već od kasnobaroknog ili romantičarskog isticanja grešnosti s izrazima egzalitrane osjećajnosti i refleksivne ozbiljnosti koja bi više bila karakteristična za odrasle, nego za djecu. Ne uzimajući u obzir posebnosti dječjeg svijeta Sundečič nije učinio mnogo da svoje pjesme prilagodi dječjoj percepciji. U njima, stoga, izostaju igrivost, maštovitost i duhovitost, a akcent se stavlja na didaktičnost i moral, po čemu se njegova poezija, iako nastala u doba romantizma, mnogo više može okarakterisati kao izdanak poetike prosvjetiteljstva. Činjenica da ogroman broj ovih pjesama sadrži duhovno-religioznu tematiku približava ih tekstovima molitvenih pjesmarica u kojima se nastojao razviti blizak odnos sa Bogom – u njemu je dijete trebalo da vidi svog Tvorca i zaštitnika, u čiju se moć uvijek može pouzdati.

Nastojanje da se na trnovitoj životnoj stazi dobije tako moćan saputnik, uz stalno podsjećanje na vanvremenske etičke postulate, opravdano je kada se uzme u obzir društveno-istorijski južnoslovenski kontekst druge polovine 19. vijeka. Međutim, i u to doba postojali su drugačiji načini „pjevanja i mišljenja“, bliži duhu prave dječje književnosti (romantičari, čak i kada deklarativno ne namjenjuju djelo djeci često pjevaju o djetinjstvu, školskim danima, mladosti ili prirodi), koje Jovan Sundečič nije percipirao, možda zbog svog bogoslovskeg usmjerenja, možda i zbog toga što je, u skladu sa poetikom prosvjetiteljstva i tzv. *direktnom pedagogijom*, pripremu za život smatrao izrazom najveće ljubavi prema

djetetu. U tom smislu, danas je teško ocijeniti u kolikoj su mjeri ove pjesme mogle predstavljati autentičnu dječju lektiru i u kojem je uzrastu dijete 19. vijeka moglo razumjeti pravi smisao „dragocjenih bisera“ Jovana Sundečića.

Literatura

- Aleksić, D. (2010). *Stižu blese, čuvajte se*. Kraljevo: Imam ideju.
- Arijes, F. (1989). *Vekovi detinjstva*. Prevela Nevena Novović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Biblija. *Stari i novi savez*. (2023). Novi revidirani prevod. Cetinje: Institut za izučavanje religije.
- Čitanka za četvrtni razred srbskih glavnih učilišta (186?). Budim: Slaveno-srbska pečatnja Kraljevskago vseučilišta vengerskago – <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/2712> (8.08.2023).
- De Mause, L. (1974). *The Evolution of Childhood*. U: *The History of Childhood: The untold story of child abuse*. Ur. L. de Mause. New York: Peter Bedrick Books.
- Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
- Heywood, C. (2001). *A History of Childhood. Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. Oxford: Polity Press.
- Kennedy, D. (2006). *The Well of Being: Childhood, Subjectivity, and Education*. Albany, NY: State University of New York Press. <https://doi.org/10.1353/book5088>
- Mallan, K. (1993). *Laugh Lines: Exploring Humour in Children's Literature*. Newtown: Primary English Teaching Association.
- Manojlović, M. (2020). *Prosvjetni razvitak Crne Gore*. „Matica crnogorska“, br. 83, str. 431–468.
- Mihanović-Salopek, H. (2019). *Pjesništvo u najpoznatijim crkvenim pjesmaricama za djecu i mlade na području Zagrebačke nadbiskupije*. „Magistra Iadertina“, br. 14 (2), str. 11–31. <https://doi.org/10.15291/magistra.3144>
- Nikčević, M. (2010). *Jovan Sundečić (1825–1900) – pjesnik integracionog slavjanstva*. „Croatica et Slavica Iadertina“, br. VI, str. 339–350. <http://dx.doi.org/10.15291/csi.721>
- O'Malley, A. (2003). *The Making of Modern Child*. New York and London: Routledge.
- Outram, D. (2005). *The Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Opačić, Z. (2009). *Antologija srpske poezije za decu predzmajevskog perioda*. Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ruso, Ž.Ž. (1989). *Emili ili o vaspitanju*. Valjevo–Beograd: Estetika.
- Schmid, Christoph von. U: *General German Biography (ADB)*. Vol. 31. (1890). Leipzig: Duncker & Humblot, str. 657–659. https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Schmid,_Christoph_von (7.09.2023).

- Scott MacLeod, A. (1992). *From Rational to Romantic: The Children of Children's Literature in the Nineteenth Century*. „Poetics Today“, vol. 13, br. 1, str. 141–153. <https://doi.org/10.2307/1772794>
- Shavit, Z. (2009). *Poetics of Children's Literature*. Athens, Georgia: University of Georgia Press.
- Škerlić, J. (1953). *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Rad.
- Strčić, M. (1989). *Prilozi poznavanju života i rada Jovana Sundečića*. U: *Prilozi o zavičaju*, 6, Pula, str. 119–125.
- Sundečić, J. (1856). *Niz dragocijenoga bisera: Pjesme za djecu*. Svezka 1. Zadar: Knji-gopečatnja Br. Battara.
- Sundečić, J. (1865). *Niz dragocijenoga bisera ili Duhovne i moralne pjesme za djecu* (Drugo popravljeno i umnoženo izdanje). Cetinje: Knjaževska Pečatnja.

- **Svetlana Kalezić-Radonjić** works at University of Montenegro as Assistant Professor of Literature for Children and Young Adults. She published seven individual books of poetry and she is a winner of many literary awards. Being particularly interested in authors that deal both with adult literature and literature for children and youth, as well as where they overlap, touch or bypass, she is author of more than hundred proceedings, articles and papers and the author of study *Oblak nad Kamenim vratima: Umjetnost riječi Ivane Brlić-Mažuranić*.

Besides writing poetry, prose and literary critics, she is also a rock musician and member of Croatian Association of Researches in Children's Literature (CARCL) and member of European Network for Comparative Literary Studies (REELC/ENCLS). She is founder and executive director of Institute for Children's and Youth Literature (Podgorica, 2014).